

Kort om avskräckning

Karl Sörenson

Avskräckning är ett omfattande ämne som studerats under årtusenden. Denna korta text avhandlar de mest centrala delarna av avskräckning som nationell säkerhetsstrategi. Texten syftar till att hjälpa läsaren att snabbare kunna tillägna sig mer avancerade eller specialiserade tankar och skrifter. Fokus är på relevanta och klargörande begrepp. Historiska fall används för att exemplifiera snarare än för att leda i bevis.

AVSKRÄCKNING ÄR EN överlevnadsstrategi. Fenomenet återfinns bland annat i djurlivet, affärsvärlden, och i internationella relationer. I grunden handlar avskräckning om att få en motståndare att avstå från en specifik handling genom hot. Sedan det romerska imperiet har avskräckning också diskuterats och studerats systematiskt i försvarsorganisationer världen över och givit upphov till allt från teoribildningar och strategiska koncept till metoder och begrepp. Genom att skapa en kostnad för en motståndare med militär eller annan styrka är förhoppningen att denna kostnad ska överstiga vad motståndaren är villig att betala i ett eventuellt anfall. Detta tankesätt återspeglas i svenska försvarsbeslut från det kalla kriget, liksom i Försvarsmaktens senaste strategiska doktrin från 2022.¹ I den senare laborerar man dock med idén om en tröskel, eller tröskeffekt, där en kostnad ska tas ut av en eventuell motståndare, och det är denna kostnad som ska få en motståndare som övervägt ett angrepp på Sverige att överge sådana planer.²

Avskräckning som strategi är dock långt mer komplicerat än att enbart hota med att ta ut en hög kostnad av en presumtiv motståndare. Hur kommunicerar en försvarare ett hot mot en potentiell utmanare? Vad

gör att en utmanare uppfattar hotet som trovärdigt och inte en bluff? Hur ska försvararens hot organiseras för att vara avskräckande? Och blir olika motståndare avskräckta av samma sak? Under de sekler sedan Vegetius postulerade sin tes om att för den som sökte fred gällde det att förbereda sig för krig, så har resonemangen kring avskräckning fortgått.³ I och med det kalla kriget och utvecklingen av kärnvapen kom avskräckning inte bara att bli en av flera aspekter som försvarsorganisationer övervägde, det blev den övergripande strategi under vilken alla andra strategier underordnades. Dessutom var denna avskräckning delvis av ett annat slag, den var existentiell – och inte endast för huvudaktörerna utan för stora delar av världen, och dessutom ömsesidig.⁴

I grunden består avskräckning av två komponenter: *förmåga (capability)* och *trovärdighet (credibility)*.⁵ Förmåga kan enklast beskrivas som den kostnad som en försvarare försöker ta ut av en utmanare. En sådan kostnad brukar relateras till ett så kallat *status quo*. Status quo är det tillstånd som råder innan en aktör har fattat ett beslut om att utmana eller anfalla. Om en konflikt skulle innebära att en kostnad för utmanaren överstiger värdet av status quo så pass mycket att denne föredrar att stanna kvar i status quo, så brukar man betrakta det som liktydigt med att försvararen har tillräcklig förmåga för att kunna avskräcka. Skulle det i stället vara så att en utmanare föredrar konflikt framför status quo, så är avskräckning inte längre möjlig. Med andra ord är tillräcklig förmåga nödvändig för att alls kunna tala om avskräckning. Till exempel så skulle man kunna argumentera för att Ukrainas förmåga var otillräcklig för att Ryssland skulle föredra status quo, och att det var därför som Ryssland anföll. Ett sådant resonemang förenklar dock analysen allt för mycket. Ryssland kan

1 Statens offentliga utredningar. 1968:10. *Säkerhetspolitik och försvarsutgifter – förslag om försvarsutgifterna 1968/1972*, Betänkande avgivet av 1965 års försvarsutredning. Stockholm 1968. Sid 117–140.

2 Försvarsmakten 2022. *Militärstrategisk doktrin*.

3 Vegetius Renatus Pabulus Flavius. 2012. *De Re Militaria*. (översättning John Clarke) Leonaur.

4 Wirtz, James J. 2018. "How does Nuclear Deterrence Differ from Conventional Deterrence?", *Strategic Studies Quarterly*, Vol. 12, No. 14:58–75.

5 Zagare, Frank och Kilgour, Marc. 2000. *Perfect Deterrence*. Cambridge University Press.

helt enkelt ha missbedömt kostnaden med ett krig. Alternativt eller komplementärt så kan Ryssland snarare upplevt att status quo stadigt blev allt sämre i och med Ukrainas närmande till västvärlden och att kostnaden för krig därmed riskerade att bli än högre med tiden varför anfall ansågs som det bättre alternativet.⁶ Ett problem vid denna typ av bedömningar är att aktörer kan betrakta samma utfall på olika sätt och därtill inte ha perfekt information. Där den ene kan uppleva status quo som stabilt och av positivt värde i tron att motståndaren gör det med, kan den andre uppfatta status quo som olidligt.

Förmåga antar en än mer kritisk dimension när avskräckning relateras till kärnvapenavskräckning. Kalla krigets kärnvapenkapprustning mellan USA och Sovjetunionen var en kapplöpning om likvärdig förmåga. Logiken som bägge sidor var fångande i bestod av att om en av de två aktörerna skulle tillskansa sig ett strategiskt förmågeövertag så skulle det kunna locka till att slå först.⁷ Så när en aktör ökade sin förmåga, kände sig den andre tvungen att göra detta med. Detta innebar med åren att bägge sidor gradvis skaffade sig en omfattande överkapacitet.⁸ Resonemanget är dock inte bundet i tid och plats till det kalla kriget. En liknande logik kan skönjas mellan Indiens och Pakistans förhållande till sina respektive kärnvapenarsenaler.

Konventionella försvar brukar byggas för att avskräcka genom att *förneka* (*deterrence by denial*) en motståndare tillträde. Minspärningar, markförband för gränsförsvaret och jaktflyg är alla delar av en förnekande avskräckningsförmåga. Detta kan kontrasteras med kärnvapenavskräckningen som är *bestraffande* (*deterrence by punishment*) i och med att den avser att ta ut en kostnad efter överträdelsen redan skett. Distinktionen förnekande/bestraffande är inte entydigt förbehållen konventionell-/kärnvapenavskräckning då det kan finnas element av bägge: ett robotförsvar mot kärnvapen kan betraktas som förnekande, på samma sätt som konventionellt bestyckade attackflyg skulle kunna ses som bestraffande. Sveriges försvar var under det kalla kriget utpräglat utformat för att förneka en motståndare tillträde till svenskt territorium. Skulle Sverige utvecklat och vidmakthållit och ett eget kärnvapen så skulle landet även haft en bestraffande dimension av sin avskräckningsförmåga.

Kalla krigets kärnvapenkapplöpning ställde dock en fråga som alltid varit en del av avskräckningens strategiska dynamik på sin spets. Nämligen, även om en aktör har tillräcklig förmåga, hur vet man om denne kommer använda sig av den? Är det trovärdigt att någon aktör under kalla kriget skulle använda ett kärnvapen om man vet att det potentiellt kan leda till totalt kärnvapenkrig? Man kan argumentera för att ingen aktör har anledning till att göra något så definitivt som att inleda vad som kan vara början på ett Armageddon. Samtidigt så bygger avskräckningen på att det är just det hotet som måste göras trovärdigt för att få den andre att avstå från ett första slag.

Kärnvapen må vara ett specialfall, men även konventionella avskräckningsstrategier måste vara trovärdiga för att övertyga en motståndare om att konflikt är det utfall som är att vänta om man skulle utmana. Trovärdiga hot brukar därför förstås som att försvararen föredrar konflikten framför att ge upp. Ett sätt att visa detta på är att göra klart för en potentiell utmanare att man värderar konflikten som mindre problematisk än att ge efter för krav. Detta kan göras med uttalanden, övningar, manövrar, eller reella försvarsinvesteringar som tydliggör för en utmanare att incitamentsstrukturen för försvaren är sådan att man kommer välja konflikt om man blir utmanad.⁹ Att framstå som trovärdig är därför inte helt enkelt. En försvarsorganisation som Nato, lägger därför till *kommunikation* som en tredje komponent i sitt avskräckningskoncept just för att tydliggöra aktiviteter som ska manifesteras Natos trovärdighet.

För en organisation som Nato kan trovärdigheten innebära en utmaning som går utöver den som en enskild statsaktör ställs inför. Detta beror på att Natos tre kärnvapenmakter måste garantera kärnvapenavskräckningen för de andra alliansmedlemmarna. När en organisation eller stat avskräcker å en tredje parts vägnar brukar det refereras till som *utsträckt avskräckning* (*extended deterrence*). Ett svenskt Nato-medlemskap skulle innebära att Sverige erhåller utsträckt avskräckning från en allians, men även är medansvarigt för att tillhandahålla denna utsträckt avskräckning till andra alliansmedlemmar, såsom de baltiska staterna.

Ovan relativt rudimentära beskrivning av avskräckning kan ge vid handen att status quo är ett bräckligt tillstånd som lätt övergår i konfrontation så fort en

6 Sörenson, Karl. 2022. "Prospects of Deterrence – Deterrence Theory, Representation and Evidence." *Journal of Defence and Peace Economics*.

7 Intriligator, Michael D. och Brito, Dagobert L. "Can Arms Races Lead to the Outbreak of War?" *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 28, No. 1:63–84.

8 Kaplan, Fred. 2020. *The Bomb: Presidents, Generals and the Secret History of Nuclear War*, Simon and Schuster Paperbacks.

9 Slantchev, Branislav. 2011. *Military Threats: The Price of Peace and the Cost of Coercion*. Cambridge University Press.

försvarare inte ständigt bygger och vidmakthåller sin förmåga samtidigt som den övar och kommuniceras sin villighet att gå i krig. Så ser inte världsordningen normalt sett ut. En klagörande distinktion är den mellan *generell avskräckning (general deterrence)* och *omedelbar avskräckning (immediate deterrence)*. Den generella avskräckning sker dygnet runt, året om, och vidmakthålls lika mycket med diplomatiska medel, handel och internationella samarbeten som med incidentberedskap och militära manövrar. Den omedelbara avskräckningen är den tillspetsade avskräckningssituationen när två eller fler stater befinner sig i en akut kris. I en sådan situation är status quo betydligt skörare, om inte redan passerat, och parterna försöker kontrollera eller dominera den eskalerande situationen.¹⁰ Incidenten med U-137 som 1981 gick på grund i Blekinge skärgård

vilket skapade en eskalerande situation mellan Sverige och Sovjetunionen är ett exempel på det senare. Även om tillräcklig förmåga och hög trovärdighet inte kan garantera att avskräckning lyckas, så finns det tydliga forskningsresultat som visar på att dessa i kombination signifikant ökar sannolikheten för den generella avskräckningen att lyckas.¹¹

Att avskräckning är ett viktigt men också ett komplicerat fenomen, är kanske en av de mer centrala insikterna man kan tillägna sig. Mängden koncept, distinktioner, tankegångar och metoder, där endast en del har berörts i denna text, vittnar om de ständiga försök som görs för att bättre förstå och bemästra det. De begrepp som tagits upp i denna text är de mest grundläggande då de återfinns såväl inom forskningen som i försvarsorganisationers tankemönster och doktriner. ■

Karl Sörenson (tekn. dr.) är biträdande enhetschef och förste analytiker på enheten för Strategi och policy.

Litteratur

Försvarsmakten 2022. *Militärstrategisk doktrin*.

Intriligator, Michael D. och Brito, Dagobert L. 1984. "Can Arms Races Lead to the Outbreak of War?" *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 28, No. 1:63–84.

Kaplan, Fred. 2020. *The Bomb: Presidents, Generals and the Secret History of Nuclear War*; Simon and Schuster Paperbacks.

Morgan, Patrick M. 1983. *Deterrence: A Conceptual Analysis*. 2nd edition. Sage.

Quackenbush, Stephen, L. 2011. *Understanding General Deterrence: Theory and Application*, Palgrave MacMillan.

Slantchev, Branislav. 2011. *Military Threats: The Price of Peace and the Cost of Coercion*. Cambridge University Press.

Statens offentliga utredningar. 1968:10. *Säkerhetspolitik och försvarsutgifter – förslag om försvarsutgifterna 1968/1972*, Betänkande avgiven av 1965 års försvarsutredning. Stockholm 1968.

Sörenson, Karl. 2022. "Prospects of Deterrence – Deterrence Theory, Representation and Evidence". *Journal of Defence and Peace Economics*.

Vegetius Rensus Pabilus Flavius. 2012. *De Re Militaria*. (översättning John Clarke) Leonaur.

Wirtz, James J. 2018. "How does Nuclear Deterrence Differ from Conventional Deterrence?" *Strategic Studies Quarterly*, Vol. 12, No. 14:58–75.

Zagare, Frank och Kilgour, Marc. 2000. *Perfect Deterrence*. Cambridge University Press.

¹⁰ Morgan, Patrick M. 1983. *Deterrence: A Conceptual Analysis*. 2nd edition. Sage.

¹¹ Quackenbush, Stephen, L. 2011. *Understanding General Deterrence: Theory and Application*, Palgrave MacMillan.

